

szobrászataról vagy a tizenkétfokúságról, sohasem jutnak el a műalkotás belsejébe, mert az ajtónál állva száz kulccsal is próbálkoznak, csak azt nem látják, hogy az ajtó nyitva van.

Nagyjából ennyit mondhatok kérdéseire. Úgy gondolom, tartozom önnek a válasszal, épp azért, mert ön ezt komolyan gondolja. (1956)

(Fordította: Szlukovényi Katalin)

Utószó: Az esszéíró Hesse

Hermann Hesse szépprózai és lírai művei az életművön belül szinte csupán a jéghegy csúcsát alkotják. Sok ezer – részben eddig publikálatlan – levél, több mint háromezer könyvismertetés, számos tanulmány és esszé került ki tolla alól. Míg a recenziókat többnyire anyagi okokból vállalta, esszéi szellemiségének alakulását erősen befolyásoló olvasmányélmények alapján születtek. Mint majd' minden német íróra, rá is igen nagy hatást gyakorolt Goethe a költőfejedelem, akiről több tanulmányában is megemlékezett. Kortársaihoz hasonlóan a másik meghatározó élményt Hesse számára is Nietzsche jelentette, akiről közvetlenül ugyan nem írt, de az első világháborút követő szellemi válsághangulatban a *Zarathustra* visszatérése című esszéjével a német ifjúságnak próbált lelki-szellemi támaszt nyújtani.

A válogatás első darabjai épp azok a reprezentatív tanulmányok, melyek a század első évtizedeinek szellemi és politikai krízisére reflektálnak. Ezek éppúgy összefonódnak Hesse szépírói munkásságával, mint a 20-as és a 30-as évekből származó tanulmányok. Ezek között találhatunk olyanokat is, melyek rávilágítanak az egész élet-

művet meghatározó, alapvető eszmeiségre. Ilyen az *Egy kis teológia* című írás, amely felvázolja Hessének az ember „fejlődéstörténetéről” alkotott elképzelését, és nagymértékben hozzásegít a szépirói művek megértéséhez.

A *Pillantás a káoszba* címmel először a svájci Seldwyla Kiadónál 1920-ban megjelent, három tanulmányt közlő kötet tartalmazza a válogatásban is szereplő két Dosztojevszkij-esszét. A *Karamazov testvérek* kapcsán Hesse korának kultúra iránt táplált pesszimizmusát és Európa hanyatlását a lélekben lezajló folyamatként értelmezi. Elérkezett a Nyugat alkonya, melyet azonban a Keletről jövő újjászületés, az új napfelkelte követ. „Azt, amit hanyatlásnak nevezek, újjászületésnek is látom... Európa hanyatlása számomra olyan folyamat, melyet önmagamban élek át, és amelyet talán az ókor bukásához lehetne hasonlítani. Nem hirtelen összeomlásról van szó, hanem az emberek lelkében végbemenő lassú, egyre növekvő átállásról” – írja Hesse Gustav Gampernek címzett levelében 1919 decemberében. Miskin herceg alakjában pedig nem a hagyományos Krisztus-alakot látja, hanem a Gecsemáné kertben magára maradt, halálra készülő, magányos embert, aki a hessei alakokhoz hasonlóan túl jón és rosszon a teremtés által duálissá hasított világot olyan „életidegen”, az élet egészét befogadó perspektívával képes szemlélni, amely akceptálni tudja mindkét pólust, a jót és a gono-

szat egyaránt. Ezért tartanak tőle Lebegyev házában mind a revolucionista ifjak, mind pedig az előkelő, arisztokrata vendégek, és ezért képes megérteni a félkegyelmű a bűnöző Rogozsint és Nasztaszja Filippovnáat.

A *Zarathustra visszatérésében* Hesse az első világháború poklát követően a pusztulást tehetetlenül szemlélő német fiatalokhoz kíván szólni. Csak stílusában követi Nietzsche *Zarathustráját*, tartalmilag inkább Nietzsche *A történelem hasznáról és káráról* című írásához kapcsolódik. Az általános krízist az önismeret, a nosce te ipsum segítségével az erős akaratú individuum képes legyőzni. Példaként az antik görögség szolgál, amely az idegen hatások ellenére is meg tudta őrizni identitását, és helyreállította a külső hatások és a belső, lélekből fakadó, egyedi igények egyensúlyát.

Az 1920-as évektől fogva Hesse több tanulmányt is közzéad Goethéről. „Az összes német költő között Goethének köszönhetem a legtöbbet, ő foglalkoztatott, nyomasztott, bátorított a leginkább, ő készítetett, hogy a nyomdokaiba lépjek vagy ellenszegüljek neki” – vallja Hesse *Köszönet Goethének* című tanulmányában, melyet Romain Rolland felkérésére írt az *Europe* című folyóirat Goethe-számába, Goethe halálának századik évfordulója alkalmából. A *Wilhelm Meister tanulóléveiben* Hesse Európa utolsó nagy korszakát, a XVIII. századot idézi meg, mely Defoe *Robinson Crusoe*jával kezdődött és Goe-

the *Wilhelm Meister*ével fejeződött be. Ebben a korban a szellem még minden területen – a művészetekben, a vallásban és a politikában is – végtelen magasságokra tört, az ember nem degradálódott egy-egy részterület specialistájává. Wilhelm Meister még egy olyan világot képviselhetett, melyben az emberi törvények által uralt, ésszerű harmónia dominált, ahol a szeretet, különösen a költő embertársai iránt táplált szeretete és az emberek kultúra iránti képességébe vetett hite irányított mindent.

A *Goethe és Bettina* című tanulmányban Hesse saját zsenifelfogásának megfelelően Goethe génuszát csodálja. Goethe sok kortársával ellentétben – mint például Novalis, Hölderlin vagy Kleist –, akik korán meghaltak vagy megőrültek, leküzdötte az önfeladás krízisét, és elérte a tökéletességet. Az öreg Goethe Hesse számára immár nem is ember, hanem „Übermensch”, ember fölötti ember, aki a hessei értelemben megvilágosodott szentté vált.

Az *Egy kis teológia* című, 1932-es tanulmány azt a háromlépcsős hessei fejlődésvonalat mutatja be, melynek bizonyos szintjeit minden ember eléri. A teremtéssel az individuum belecsöppen a fejlődés első stádiumába, melyben „paradicsomi” állapotok uralkodnak. Ez az „őszinte” gyermekkor korszaka, a tudatra ébredést megelőző, bűntelen kor. A tudat megjelenésével az emberek egy része rádöbben arra, hogy abszolút értelemben képtelen

eleget tenni az erkölcsi, vallási és társadalmi törvényeknek, ezért vagy pusztulásba sodorja a kétségbeesés, vagy a Szellem birodalmában, egy transzcendens szférában talál kiutat. Ez a fejlődés második stációja. A legtöbb ember el sem éri ezt a fokot. Ezeket Hesse „gyermekembereknek”, „szállodai embereknek” stb. nevezi. A harmadik fokozat mint cél jelenik meg, melyre a szentek vagy az ihlettség állapotát megélt művészek jutnak el.

Franz Kafkát az 50-es években kezdték el felfedezni. Hesse nagymértékben hozzájárult Kafka ismertté válásához, és a kései Kafka-értelmezésekben egy olvasói levél kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy a műalkotások titka nem tudományos vizsgálódások és értelmezések révén tárul fel a befogadó számára, hanem az olvasás rejtélyes folyamata során, melyben az olvasó átadja magát a műnek, és a szívére hallgatva enged, hogy a műalkotás hasson rá.

A kötetbe válogatott írások 1911 és 1956 között keletkeztek, és alapvetően három típusba sorolhatók. Az elsőbe tartoznak az első világháború körül, az úgynevezett „kultúrpeszimizmus” időszakában közreadott írások, a második Goethe alakjával és munkásságával foglalkozik, a harmadikat pedig tekinthetjük személyes hitvallásnak. A tanulmányok ismeretében könnyebben megérthetjük nemcsak a hessei életművet, hanem a XX. század Európájának szellemi portréját is.

Horváth Géza